

Руданський Степан Васильович

Життя та творчість

СТЕПАН РУДАНСЬКИЙ

(1834—1873)

Степан Васильович Руданський народився 6 січня 1834 р. в селі Хомутинях Вінницького повіту на Поділлі в родині сільського священика. Початкову освіту здобув у сільського дяка. У 1842—1849 рр. хлопець навчався в Шаргородській бурсі, потім, до 1855р. — в Подільській духовній семінарії. Під час навчання захоплювався читанням журналів "Отечественные записки", "Современник", творів Т. Шевченка. У 1856р. Руданський переїхав до Петербурга й проти волі батька вступив до медико-хірургічної академії. Продовжував захоплюватись вивченням літератури.

У Петербурзі Руданський сильно бідував, захворів на сухоти. У цей час він упорядкував дві книжки своїх поезій, які тоді не були надруковані.

У 1861 р. Руданський закінчив академію, одержав звання повітового лікаря і дозвіл працювати в Криму, куди він переїхав і де сподівався поправити своє підірване здоров'я. Протягом 1861 — 1873 рр. — працював міським лікарем в Ялті, а також лікарем у маєтках князя Воронцова, докладав багато зусиль для піднесення благоустрою міста як лікар і почесний мировий суддя Сімферопольсько-Ялтинської мирової округи, водночас цікавився археологією, етнографією, відновив розпочаті на Поділлі фольклорні заняття, продовжував поетичну творчість, багато перекладав.

3 травня 1873 р. Степан Руданський помер, похований у Ялті на Масандрівському кладовищі.

Петербурзький період найбільш плідний в житті Руданського-поета. В цей час помітно загострились громадянські мотиви його творчості ("До дуба", "Гей, бики!"), відточувалась майстерність гумористичного й сатиричного вірша, наслідком чого було виникнення нового поетичного жанру в українській поезії — віршованої гуморески-співомовки, тематично різноманітної й стилістично своєрідної. Одночасно Руданський продовжував писати балади, ліричні вірші, віршовані казки й поеми, перекладав з російської та інших мов. Готуючи свої твори до видання, С Руданський укладав їх у рукописні збірки. Важкі цензурні умови, а також урядові заборони ускладнювали й гальмували їх друкування.

Основні твори С. Руданського складають три томи, переписані й оформлені самим поетом. Перший, під назвою "Співомовки козака Вінка Руданського, книжка перша, з 1851 року до 1857" (Вінок — переклад імені поета з грецької: стефанос — вінок), вміщує пісні та балади в хронологічній послідовності їх написання. Другий — "Співомовки козака Вінка Руданського, книжка друга, 1857—1858 і 1859" — складається з 235 поезій, гуморесок, названих "приказками", й вірша "Студент". Третій — "Співомовки козака Вінка Руданського, 1859—1860" — це пісні, приказки, легенди, Історичні поеми. Крім цієї першої авторської редакції творів Руданського, відомі автографи збірок,

укладених за жанрово-тематичним принципом у різні часи й призначених до видання. До таких належать рукопис "Нива" (1858—1859) і рукопис, який 1861 р. мав цензурний дозвіл, але так і не з'явився друком.

За життя поета була опублікована лише невелика кількість його творів у петербурзькому тижневику "Русский мир" (1859), удвох номерах "Основи" (1862), в "Опыте южнорусского словаря" Шейковського (1861), в журналі "Правда". Більшість творів поета побачила світ у 80-х — на початку 90-х рр. XIX ст. уже після його смерті в львівських виданнях "Правда", "Зоря", в "Киевской старине". А перше видання "Співомовок" окремою книгою, яке вмістило двадцять вісім віршів, здійснила в Києві Олена Пчілка 1880р. під псевдонімом "Н-й Г-ъ Волинський" {Невеличкий гурток волинський}. З 1926 р. і до наших днів твори С Руданського перевидавалися багато разів. Крім оригінальних творів, Руданський упорядковував збірники народних пісень з власних записів ("Народные малороссийские песни, собранные в Подольской губернии С.В.Р.", Кам'янець-Подільський, 1852; "Копа пісень", Ялта, 1862). За життя поета вони не були опубліковані, а після його смерті довгий час залишалися в приватних руках. Найчастіше всі свої твори, включаючи й віршовані переклади, Руданський називав "співомовками". Цей термін закріпив за гуморесками І. Франко. З того часу традиційним стало саме їх іменувати "співомовками". Це виявилось найбільш зручним, оскільки саме гуморески (співомовки) Руданського являли собою новий різновид гумористично-сатиричних віршованих творів, яких раніше в українській поезії не було і поява яких потребувала закріплення відповідним терміном. Гуморески, або співомовки,— це короткі віршовані оповідання, основою яких є народні анекдоти про панів, попів, чиновників, крамарів, дурників, які тупо несуть тягар приниження, ледарів і волоцюг тощо. Приймавши як найбільш гнучку форму вислову коломий-ковий ритм (будова вірша, в якому кожний непарний рядок має вісім, а парний шість складів), Руданський у своїх гуморесках розгорнув широку панораму життя, створив галерею характерних типів.

Гуморески Руданського — твори реалістично-викривальні. У них основна увага зосереджена на висвітленні відносин в сім'ї, в громаді, між людьми різних станових груп (пан, піп, корчмар, солдат, селянин, наймит), різних національностей (росіяни, українці, поляки, євреї, цигани, іноді — німці). Беручи теми "з народних уст", поет зберіг народне тлумачення зображуваних епізодів, а також характерів персонажів. Він сам ніби перевтілювався в оповідача з народу, зовні простакуватого, але дотепного, з лукавинкою, селянина. То він шукає приводу для жарту, який створить веселий настрій ("Чи далеко до Києва?", "Скільки душ?", "Свиня свинею", "Вовки", "Жонатий", "Господар хати" та ін.), то показує, як бадьоро, з гумором звикли прості люди переживати невдачі, обман і глузування ("На калитку", "Окуляри", "Чуприна", "Добра натура", "Не мої ноги", "Пекельна смола" та ін.), то карає дотепним, уїдливым словом народних напасників — панство, шляхту, крамарів, корчмарів, служителів культу (попів, ксьондзів), показуючи моральну вищість і тверезий розум народу ("Добре торгувалось", "Засідатель", "Пан і Іван в дорозі", "Почому дурні?", "Що кому годиться?",

"Піп на пуші", "Чорт", "Царі", "Сам поїду", "Страшний суд", "Хто святив?", "Там її кінець" та ін.).

Побудова гуморесок здебільшого діалогічна, з несподіваною розв'язкою. Наприклад, у гуморесці "Не вчорашній" на запитання пана, хто найстарший у селі (тобто, хто має владу), селянин відповідає: "Баба Терпелиха: "Пережила вража баба Всіх дідів до лиха...", а на запитання, чи не чути, де продається овес, селянин удає з себе наївного: Мужик встав, кругом обнюхав...:

— Ні, не чути, пане!

Комізм розв'язки короткого динамічного сюжету, який переважно зводиться до зіткнення несумісних життєвих позицій, криється в ефекті несподіваності. Чумак у відповідь на непочтивий регіт купців:

—Здесь не дьоготь — только дурні Адні продаються! —

безпосередньо відповідає:

—...То нівроку ж, Добре торгувалось, Щойно два вас таких гарних на продаж осталось.

("Добре торгувалось").

У гуморесках Руданського відображене народне недовір'я до тих, хто, навчаючи благочестя і сповідаючи інших за гріхи, сам грішний ("Сповідь", "Чого люди не скажуть!", "Піп з кропилом", "Побожний ксьондз", "Сам поїду", "Крива баба" та ін.).

У кожній гуморесці не менше двох персонажів, у спілкуванні яких розкриваються несумісні характери. Індивідуалізація мови кожного персонажа як щодо лексичного складу (шляхтич, циган, селянин, солдат), так і щодо місцевого чи національного забарвлення (вставки польською і російською мовами, діалектизми) надає ситуаціям життєвості, невимушеності й, крім того, сприяє створенню оцінки— осудливої стосовно панів, попів, корчмарів, доброзичливої до простого солдата, небагатого сільського єврея, хитруватого, але цілком невлаштованого цигана ("Гусак", "Ва-ренікі, варенікі", "Де спійняли?", "Холодно", "Циганський наймит", "А не халасуй!", "Хто кого лучче?", "Три питання").

Наприклад, у співомовці "Пан і Іван в дорозі" йдеться про те, як побратались простий Іван та пан і пішли разом мандрувати. Пан запропонував селянинові спочатку з'їсти Іванові харчі, а потім уже перейти до його, панських. Але, як водиться, коли харчі Івана скінчились, пан забув про свою пропозицію і, щоб не ділитись з Іваном, почав його заговорювати своїми мріями про місто, яке б він збудував. Коли пан заснув, Іван з'їв його харчі, а вранці на запитання пана відповів:

— А що ж, пане, та ж ви вчора

Місто будували:

Тут стояли дві різниці,

Там булки стояли!..

А по місті, звісне діло,

Собаки ходили!..

То вони-то вашу торбу,

Певне, стеребили!

Хоча Руданський змальовує в творі, як Іван кілька разів дурить пана, але читач не відчуває бажання засудити селянина. Мало того, явно відчувається, що й авторська симпатія не на

панському боці, бо Іван, на відміну від пана, не має бажання нікого дурити, він із задоволенням поводить ся б чесно, але розуміє, що пан на таке благородство не здатен, і тому кожен раз карає того, хто хотів одурити самого селянина.

Створюючи співомовки, Руданський узагальнив життєвий і поетичний досвід народу; хоч він і сприйняв традиції, вироблені його попередниками, передусім Шевченком, в обробці фольклорних мотивів, сюжетів і образів, проте йому притаманний власний індивідуальний підхід до кожної теми та її художнього втілення. Дуже прості за своїм ритмічним складом (народний КОЛОМІЙКОВИЙ вірш), співомовки не повторюють ні народні пісні, ні поезії Шевченка.

ОСНОВНІ ТВОРИ:

"Чи далеко до Києва?", "Скільки душ?", "Свиня свинею", "Вовки", "Жонатий", "Господар хати", "На калитку", "Окуляри", "Чуприна", "Добра натура", "Не мої ноги", "Пекельна смола", "Добре торгувалось", "Засідатель", "Пан і Іван в дорозі", "Почому дурні?", "Що кому годиться?", "Піп на пущі", "Чорт", "Царі", "Сам поїду", "Страшний суд", "Хто святив?", "Там її кінець" та інші.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Колесник П. Творчість Степана Руданського // Руданський С Твори: У 3 т. — К., 1973. — Т. 1.
2. Пільгук І. Степан Руданський. Нарис життя і творчості. — К., 1956.
3. Сиваченко М. Студії над гуморесками Степана Руданського. — К., 1979.
4. Франко І. До студій над Ст. Руданським // Твори: У 50 т. — К., 1980. — Т. 28.
5. Степан Руданський // Історія української літератури другої половини XIX ст. — К., 1986.